

TAVČARJEVO LITERARNO OBZORJE

Raziskave literarnega obzorja so v slovenski literarni vedi razmeroma redke. Teoretično se je s tem pojmom ukvarjal Anton Ocvirk.¹ Stvarna obravnava literarnega obzorja se v širšo problematiko naše primerjalne literarne vede ponavadi vključuje fragmentarno, zato tudi nesistematično. Tu gre predvsem za dela, ki raziskujejo problem ustvarjalčevega odnosa do nekega obdobja, vpliv tujine na ustvarjalca ali pa gre za predstavitev celotne ustvarjalčeve osebnosti.²

Pri nas so sistematično obdelana literarna obzorja treh slovenskih ustvarjalcev. Dušan Pirjevec³ je celovito podal Cankarjevo literarno obzorje, Prešernovo literarno obzorje⁴ je obdelal Janko Kos. Marta Vojska pa se je v svoji diplomski nalogi⁵ lotila Trdinovega literarnega obzorja.

Raziskati literarno obzorje nekega ustvarjalca pomeni na podlagi preverljivih dejstev⁶ ugotoviti njegovo razgledanost po domači in tuji literaturi. Pri tem nas zanima, kako se je to obzorje širilo, razvijalo, doseglo svoj vrhunec in kdaj svoj upad ter kakšen je bil ustvarjalčev odnos do branja literature sploh. Hkrati se pojavi vprašanje, ali so te omembe že zadosten dokaz za resnično poznavanje nekega avtorja in njegovih del. Ob prebiranju leposlovnega dela odkrivamo ustvarjalčevo izvirnost in epigonstvo, njegov individualni način ustvarjanja in vplive, ki so pripomogli k nastanku nekega dela. Pri tem gre lahko za umetniško preoblikovanje idejnih, oblikovno-stilnih in vsebinskih vplivov, lahko pa le za mehanično prevzemanje. Pri oblikovanju avtorjevega literarnega obzorja je pogosto odločilno delovalo posredništvo periodičnega tiska, prevodov, različnih pisemskih informacij, sodelovanja v društvih in krožkih, zahajanja v gledališče ipd.

Raziskava literarnega obzorja pa je brez pomena, če vsebuje le shematični pregled preverljivih dejstev. Nadgraditi oziroma sploh začeti jo je treba z razvojnim vidikom — raziskati je treba, kako se je ustvarjalčeva splošna in literarna razgledanost krepila ob širjenju literarnega obzorja, kakšen je vpliv tuje literature na določena obdobja ustvarjanja. Samo tako lahko na koncu napravimo smiselno sintezo obeh vidikov — shematičnega in razvojnega.

Ker je razvojni vidik na Tavčarjevo literarno obzorje v slovenski literarni zgodovini že skoraj docela obdelan,⁷ se bo pričujoči pregled lotil obravnave shematičnega vidika, tj. sistematizacije njegovega obzorja po posameznih nacionalnih književnostih ne glede na časovni razvoj sprejemanja. Pri raziskavi smo bili pozorni predvsem na Tavčarjeve omembe, ki so se kakorkoli navezovala na poznavanje kekega avtorja, obdobja ipd., bodisi da je pri tem šlo za neposredne omembe ali pa za (v literarni zgodovini večkrat že ugotovljeno) motivno in oblikovno prevzemanje, ki na njegovo obzorje kaže posredno. Pri tem nam je kot glavni vir služilo celotno Tavčarjevo zbrano delo.⁸ Vanj je vključeno Tavčarjevo leposlovje, podlistki, ocene in polemike, ter korespondenca, kolikor se še dotika kulturnega področja. Velja namreč

¹ Anton Ocvirk, *Teorija primerjalne literarne zgodovine*, Ljubljana, 1936.

² Slednje problematike se pri nas lotevajo predvsem dela iz zbirke *Znameniti Slovenci*; tako med njimi: Janko Kos, *Matija Čop*, Ljubljana, 1979; Franček Bohanec, *Ivan Tavčar*, Ljubljana, 1985.

³ Dušan Pirjevec, *Ivan Cankar in evropska literatura*, Ljubljana, 1964.

⁴ Janko Kos, *France Prešeren in evropska romantika*, Ljubljana, 1970.

⁵ Marta Vojska, *Trdinovo literarno obzorje*, Ljubljana, 1982.

⁶ Gre predvsem za vire, kot so leposlovno delo, ostalo avtorjevo delo, korespondenca, periodični tisk, knjižnica.

⁷ Glej Branko Berčič, *Mladost Ivana Tavčarja*, Ljubljana, 1971.

⁸ Ivan Tavčar, *Zbrano delo*, uredila in z opombami opremila Marja Boršnik, Ljubljana, 1952—1959.

poudariti, da je bil Tavčar vse življenje izredno skromen dopisovalec, da pa je še tisto korespondenco, ki jo je hranil, zaradi ogorčenosti nad objavo pisem med Levcem in Kersnikom požgal.⁹

***

Mimo poznavanje biblije, grških in rimskih klasikov ter nemške književnosti je namenil Tavčar v svojih delih kar celo študijo indijski literaturi. Manj poudarka je dal angleški, še manj italijanski in francoski, najmanj pa ruski literaturi, ki jo komajda še omenja.

Poznavanje svetega pisma odseva skoraj iz vsakega Tavčarjevega dela in dokazuje takratno običajno razgledanost po biblijski motiviki. To poznavanje ni razvidno le iz omemb in citatov, pač pa tudi iz pridigarskega sloga Tavčarjevih zgodnjih poljudno-poučnih člankov, po vsej verjetnosti povzetega tudi od stricev duhovnikov.¹⁰

Prav gotovo je bil razgledan tudi v grški in latinski književnosti, od slednje omenja Vergila, Horaca pa tudi Ovida in Cicerona, med grškimi pa Tacita, Plutarha, Demostena, Ksenofonta idr.¹¹ Vzrok za propad klasične grške in rimske kulture vidi predvsem v azijskem vplivu in zaostalem suženjskem redu. Grško kulturo pojmuje kot dediščino modernega duha, modernega razuma: »Sofokleja, Ajshila, Tukidida in Platona se tudi naši vekci ne sramujejo, in dokler vrtil se zemlja, jim ne ugasne zvezda slave.« Ko se na dolgo razpiše o indijski kulturi, napravi med drugim tudi primerjavo med indijskim basnopisem Bidpaiem in Ezopom: »Pri Ezopu nastopa tudi žival, žival govori in dela, ali žival ostane žival, ima svoja živalska čutila — samo da jih izraža s človeškimi besedami. Vse drugače pri Bidpaiju. Tu sleče žival svojo posebnost (individualnost), ne misli več po živalsko, ne čuti več svojih prirojnih želja, ampak postane v njih človek.«¹² Največkrat je med Grki omenjen Homer. Se posebej priljubljena se je morala Tavčarju zdeti Homerjeva misel o človekovi minljivosti, češ da je človek »kakor list na veji, piš potegne ter ga odnese k tlom; ali pomlad požene novo zelenje.«¹³ Glavni vzrok za nastanek Iliade pa vidi v ženski in njeni moči.¹⁴

Tavčarju se zdi indijska literatura anarhična, zato tudi ne more ustvariti čiste lepote. Razpisal se je tako o indijski filozofiji kot o literaturi. Omenja njene najstarejše literarne ostanke Vede — to so »kratke himne /.../ in pesmi, katere je pelo na čast bogovom nepopačeno naravno srce /.../ Najznamenitejši med (epopejami) sta Mahabharata in Ramajana /.../ /Tu/ logike ni. Epizoda vrsti se za epizodo, brez veze s prejšnjo /.../ Cvet indijske poezije pa je drama, katera je bolj naravna.« Kot primer omenja Kalidasovo Šakuntalo — »pol žaloigro, pol komično opereto. Duh je bil močan, krepko je dvigal peruti, da bi vzletel proti visokemu soncu, ali opletle so ga mreže fantastike, da gazi po temi.« Takšno je indijsko slovstvo zato, ker »tropi rodijo bolešno domišljijo, katera gloje ljudstvu srce ter mu ugasi luč pravega uma.«¹⁵

Največkrat omenja dela in avtorje nemške književnosti, in sicer od obdobja razsvetljenstva prek vseh treh faz romantike do začetkov realizma.

⁹ Glej opombe k TZD VIII, str. 479—80, v TZD VIII, Ljubljana, 1959.

¹⁰ Primerjaj: Marja Boršnik, Ivan Tavčar, leposlovni ustvarjalec I, 1863—1893, str. 112, Ljubljana, 1974.

¹¹ In vendar!, str. 332 (Vergil), str. 139 (Tacitus), v TZD I, Ljubljana, 1952; Zvezda treh kraljev, str. 142 (Vergil), v TZD VII, Ljubljana, 1958; Pri Bleiweisovi svečanosti, str. 325 (Horac), v TZD VIII, Ljubljana, 1959; Izza kongresa, str. 325 (Horac), v TZD V, Ljubljana, 1955; Narava in civilizacija, str. 278 (Ovid), v TZD VIII, Ljubljana, 1959; Teus Eboran, str. 117 (Plutarh), v TZD VII, Ljubljana, 1959; O mladinski literaturi, str. 114 (Demosten), v TZD VIII, Ljubljana, 1959; Nasproti stari palači, str. 57 (Ksenofont), v TZD I, Ljubljana, 1952; Bolna ljubezen, str. 38 (Ciceron), v TZD I, Ljubljana, 1952.

¹² Narava in civilizacija, TZD VIII, Ljubljana, 1959.

¹³ O poeziji Simona Jenka, str. 314, v TZD VIII, Ljubljana, 1959. Josip Jurčič, str. 210, v TZD VIII, Ljubljana, 1959.

¹⁴ Ženstvo v slovenski narodni pesmi, v TZD VIII, Ljubljana, 1959.

¹⁵ Glej op. št. 12.

Nedvomno je zelo dobro poznal Lessinga, zlasti njegove nazore o poeziji iz Laookona,¹⁶ že iz gimnazije pa tudi Hamburško dramaturgijo, med drugim Lessingovo negativno stališče do francoske klasicistične dramatike.¹⁷ V nemškem gledališču v Ljubljani si je l. 1880 ogledal uprizoritev njegove igrice *Modri Natan* (1779).¹⁸ Od razsvetljencev omenja poleg Lessinga še Kotzebueja, ob prevodu njegove igrice *Unsinn auf Unsinn* se razburja nad slabim jezikom prevajalca Cimpermana.¹⁹

Najbolj je bil Tavčar razgledan po nemški romantiki; njegovo poznavanje sega prek vseh treh faz, od tokov weimarske klasike, viharništva, grozljivih romanov, heidelberške šole do mladonemške pozne romantike: »Brez historične povesti, pravi Herder, se literature misliti ne more. In zatorej romantika v literaturi ne bo nikoli zamrla, pri čemer nam ni treba misliti na t. i. 'modro rožo' Novalisove nemške romantike.«²⁰ Na nekem drugem mestu navaja kot svoje priljubljeno branje Heinejeve, Schillerjeve, Grabbejeve pa tudi spise mladonemških avtorjev, pri katerih ga je navduševala zlasti ideja demokratičnega svobodoljublja.²¹

Od predromantike navaja predvsem weimarsko klasiko,²² močno mu je pri srcu Schillerjeva drama *Don Carlos*,²³ saj jo večkrat citira, poleg nje omenja tudi dramo Messinska nevesta in Goethejevega *Fausta*²⁴, od Avstrijcev pa Grillparzerjevo dramo *Sappho*.²⁵ V noveli *Dona Klara* je mogoče v snovi, sposojenih imenih, predvsem pa v romantični ironiji in lahkotnosti podajanja opaziti vplive Bürgerjeve balade *Die Pffarers Tochter von Taubenheim*.²⁶

Visoka romantika je zastopana z imeni, kot so Eichendorff, Chamisso, Schleiermacher,²⁷ zanimivo je morda, da trojico — Rückerta,²⁸ konservativnega Platena²⁹ in pa Bodenstedta³⁰ — povezuje skupno zanimanje za orientalsko liriko in njeno prepesnjevanje. Z Bodenstedtovimi *Die Lieder des Mirza Saffy* se je prevajalsko preizkusil tudi mladi Tavčar. Med prozaisti so omenjeni romantični pisec fantastičnih zgodb Hoffmann³¹ in v motiviki podobno delo fabulista Hauffa *Memorien des Satan*,³² poleg njiju pa še pisec iger in romanov Werner, ki je v svojih delih »razodeval nagnjenje k poltenosti in fabulistik«, pa Gottfried, ki se je opiral »na nekakšne posebne primere usodnosti in krvoskrustva«. O nemških dramah avstrijskega bidermajerskega pisca Nestroya, komediografov Pulitza, Heuna in Benedixa piše Tavčar predvsem v svojih poročilih Dramatičnemu društvu in v kritikah predstav nemškega gledališča v Ljubljani.³⁴

¹⁶ »Na otoku«, str. 142, v TZD VIII, Ljubljana, 1959.

¹⁷ Rolf Berndt, str. 37, v TZD VIII, Ljubljana, 1959.

¹⁸ Cesar Jožef v našem nemškem gledališču, str. 39, 403, v TZD VIII, Ljubljana, 1959.

¹⁹ Zmešnjava za zmešnjavo, str. 44, v TZD VIII, Ljubljana, 1959.

²⁰ »Kranova kobila«, str. 136, 464, v TZD VIII, Ljubljana, 1959.

²¹ Mlada leta, str. 56, v TZD I, Ljubljana, 1952.

²² Izza kongresa, str. 87, v TZD V, Ljubljana, 1955.

²³ Mrtva srca, str. 198, v TZD II, Ljubljana, 1952.

²⁴ Izjava, str. 62, v TZD VIII, Ljubljana, 1959.

²⁵ Slika Marije, str. 148, 424, v TZD VIII, Ljubljana, 1959.

²⁶ Dona Klara, v TZD I, Ljubljana, 1952.

²⁷ Izza kongresa, str. 334 (Erkhendorf), v TZD V, Ljubljana, 1955; »Slovenska matica«, str. 26 (Chamisso), v TZD VIII, Ljubljana, 1959; »Kranova kobila«, str. 136 (Schleiermacher), v TZD VIII, Ljubljana, 1959.

²⁸ Otok in struga, str. 30, glej opombe na str. 410 (Rückert), v TZD II, Ljubljana, 1952; »Na otoku«, str. 141, glej opombe na str. 468 (Rückert), v TZD VIII, Ljubljana, 1959.

²⁹ »Kranova kobila«, str. 131, glej opombe na str. 464 (Platen), v TZD VIII, Ljubljana, 1959; Boris Miran, str. 15, glej opombe na str. 391, v TZD VIII, Ljubljana, 1959.

³⁰ Glej opombe k *Spomladanski čas*, str. 378, v TZD VIII, Ljubljana, 1959.

³¹ »Na otoku«, str. 143, 168, glej opombe na str. 465, v TZD VIII, Ljubljana, 1959.

³² Valovi življenja, str. 70, v TZD I, Ljubljana, 1952.

³³ Zmešnjava za zmešnjavo, str. 45, glej opombe na str. 406, v TZD VIII, Ljubljana, 1959.

Posebej priljubljen pa mu je bil dramatik Grabbe. Njegovo vesoljno kljubovanje je v svojih kratkih, lirično-dramatskih povestih omejil na območje ljubezenskega iskanja, ki ga je izrazil z mislijo, da je »človeško srce ustvarjeno za to, da se raztrga«, kot pravi v izvirniku (v drami Herzog von Gottland) podobno Grabbe sam: »Gott schuf mein Herz, dafür hat er das Recht es zu zerreißen« (Bog mi je ustvaril srce, zato ima pravico, da mi ga raztrga).³⁵ Pod vplivom Grabbejeve vehementnosti, ostrih konfliktov in njegovega sloga je Tavčar pisal svoje začetne novele, med njimi tudi edini dramatski osnutek Erazem iz Jame.³⁶

Kot smo omenili že zgoraj, ga je nadvse pritegovala tudi mladonemška literatura.³⁷ Nad vse pisce nemške romantike, če ne celo literature sploh, postavlja Heineja. S kipečim srcem in kipečo dušo ga je naskrivaj prebiral že v gimnazijskih klopeh.³⁸ Takole pravi o njem: »Eden največjih lirikov, kar jih je rodil svet, bil je Heinrich Heine. V življenju bil je to ta krščeno-židovski poet sestavljen iz dobrih in preblagih, na drugi strani pa spet iz najmanjših atomov, kakor jih ni najbolj pozabljeni geto nahajal med svojimi prebivalci /.../ Imel je navado, da se je iz pesniških višin kar nankrat spustil nizdol ter obtičal v prahu vsakdanjosti /.../ Znano je, kako je dvojna ta Heinejeva narava povzročila grde pene na višinah divne njegove poezije! Če nas je z nebeškimi svojimi podobami razvnel, tedaj nas takoj z ostudno trivialnostjo predrami iz navdušenja, tako da so v duši hipoma potrti vsi prejšnji občutki, katere vzbuja samo prava in čista poezija, ki se kakor po blatnih prekopih pretaka po Heinejevih delih.«³⁹ To dvojnost Heinejevega pisanja ponazori s primerom iz njegovega cikla Reisebilder (Die Bäder von Lucca).⁴⁰ Nedvomno pa je imel Tavčar močno v čislh Heinejevo Buch der Lieder, ki jo velikokrat citira.⁴¹

Od literature, ki ne sega več na področje pravega leposlovja, navaja Tavčar tudi nekaj strokovnih zgodovinskih del in njihovih avtorjev. Kot vir pri pisanju del z zgodovinsko tematiko mu pogosto služijo stare srednjeveške kronike, Dimitz, omenja tudi Zwiedinecka.⁴² Na podlagi pozitivističnih kulturnih zgodovinarjev Bunsena, Scherra, Dunckerja ter Angležev Buckleja, Draperja in Gibbona govori v svojem mladostnem poljudno-znanstvenem spisu o razmerju med naravo in civilizacijo.⁴³ Po Buckleju povzame, da ima »narava pri rojstvu olike in omike vedno in povsod sila vpliva, ali ko ji ne pomaga višja, duševna moč, ki je v človeku samem, le-ta ni v stanu dobro odgojiti novorojenega otroka, ampak ga podivjači, podvrže svojim elementom.« Od človeškega razuma je torej odvisno, ali bo naravna civilizacija usahnila ali narasla v uničujočo reko. Naravi se mora pridružiti duševna moč, ki je v človeku samem. »Narava in inteligenca človekova si nasprotujeta; če zmagata prva, ni uspeš-

³⁴ O ljubljanskem nemškem gledališču, str. 54, glej opombe na str. 411, v TZD VIII, Ljubljana, 1959; Rolf Berndt, str. 36, glej opombe na str. 403 (Pulitz), v TZD VIII, Ljubljana, 1959; Poročila, str. 349, glej opombe na str. 562 (Pulitz), v TZD VIII, Ljubljana, 1959; Cesar Jožef v našem gledališču (Hün), str. 39, glej opombe na str. 404, v TZD VIII, Ljubljana, 1959; Poročila, str. 353, glej opombe na str. 564 (Benedix), v TZD VIII, Ljubljana, 1959.

³⁵ Mlada leta, str. 69, glej opombe na str. 395, v TZD I, Ljubljana, 1952; primerjaj še: Anton Slodnjak, Slovensko slovstvo, str. 203, Ljubljana, 1968.

³⁶ Erazem iz Jame, v TZD I, Ljubljana, 1952.

³⁷ Izjava, str. 62, glej opombe na str. 442, v TZD I, Ljubljana, 1952; Gospod Ciril, str. 219, glej opombe na str. 442, v TZD I, Ljubljana, 1952.

³⁸ Boris Miran, str. 15, v TZD VIII, Ljubljana, 1959.

³⁹ O poeziji Simona Jenka, str. 312, v TZD VIII, Ljubljana, 1959.

⁴⁰ Premišljevanje o »Krpanovi kobili«, str. 126, v TZD VIII, Ljubljana, 1959.

⁴¹ Zenstvo v slovenski narodni pesmi, str. 282–297, glej opombe na str. 537, v TZD VIII, Ljubljana, 1959; Bolna ljubezen, opombe k TZD I, str. 390, v TZD I, Ljubljana, 1952; Mrtva srca, str. 179, glej opombe na str. 436, v TZD II, Ljubljana, 1952; Dona Klara, opombe k TZD I, str. 377, v TZD I, Ljubljana, 1952.

⁴² Visoška kronika, opombe k TZD VI, Ljubljana, 1957; Janez Sonce, str. 340, v TZD IV, Ljubljana, 1954; Vita vitae mea, glej opombe na str. 404, v TZD II, Ljubljana, 1953; Izza kongresa, str. 367, v TZD V, Ljubljana, 1955.

⁴³ Narava in civilizacija, v TZD VIII, Ljubljana, 1959.

nega napredka, ako pa obvelja človeški duh, če si podjarmi naturo, razvija se pod njegovimi perutmi napredek.« Nato Tavčar oriše življenjske pogoje Indijcev ter po Bunsenu, Scherru in Dunckerju razvije primere delovanja bolne domišljije v njihovi kulturi in verstvu. Svojo razpravo zaključí z mislijo, da so v tropskih deželah naravne moči v tolikšni meri zmagale nad človeškim umom, da ni več upanja na rešitev njihovih civilizacij. Prihodnost ima Evropa tam, kjer se je narava vdala človeškemu duhu, kjer gre za ugodno podnebje, zato je lahko človeška zavest odpravila sužnost in se povzdignila na višjo raven.

Tavčar se tu in tam ustavi pri angleški romantiki. Prepričan je, da se bodo dela, kot so Byronov *Corsair* in njegova *Nevesta iz Abida* ter Scottove povesti, večno brala po vsem svetu.⁴⁴ V svojih spisih ne omenja le predstavnikov nove romantične generacije, pač pa tudi »lakisfe« — Coleridgea, njegovo pesem *Stari mornar*⁴⁵ in Wordswortha.⁴⁶ V branje priporoča delo Thomasa Moora *Lallo Rokh*, »ki je velik umotvor«.⁴⁷

Tavčar je imel vpogled tudi v nastajajočo ameriško književnost in njenega romantika Poeja. Ob odlomku iz neke njegove novele, ki opisuje inkvizicijo, želi ponazoriti pravo prikazovanje groze; le-ta »mora pretresati, in groza, katero je hotel pisatelj povzročiti, mora iti skozi kosti in žilice, drugače je le nadomestek groze« (ta pa po Lessingovih merilih ne sme tvoriti glavnega dela umotvorov).⁴⁸ Bralcem mladinske literature pa predlaga branje Rooseveltovih avtobiografskih del.⁴⁹

Zanimanje za romantiko in sprejemanje njenih načel je pripeljalo Tavčarja do renesančnega Shakespearja. Od angleških avtorjev mu nedvomno posveča največjo pozornost, po številu omemb je takoj za Heinejem, vse pa kaže, da tudi po priljubljenosti. Izmed njegovih del citira odlomke iz *Hamleta*, *Riharda III.*, *Julija Cezarja*, *Othella* in *Beneškega trgovca*.⁶⁰ Na splošno jih označuje kot »divno poezijo«, obširneje pa spregovori o *Rihardu III.*: »O Shakespearju /.../ je vobče težavno govoriti /.../ Richard, ta velikanska drama, zdi se mi pisana ravno na slavo trdni moški volji.« Problematiko *Riharda III.* nato Tavčar osvetli z etične plati; Shakespeare je hotel »pokazati zrcalo, v katerem naj bi se gledali časi. In da si k temu ni izbral pravičnega junaka, poznal je predobro vplive, ki nadvladujejo človeško srce /.../ ako jaz pridigujem po svetu naokrog: bodite pravični! — opravič bom malo ali nič. Ako rečem: Glejte, tale delal je hudobno in godilo se mu je slabo; ta zavrnil je bogate darove in žalostno poginil, sejal bom v rodovitno zemljo /.../ Z *Rihardom* govoril je Shakespeare možakom, da imajo neizmerne darove in da naj jih obračajo k dobremu, drugače poginejo brez sadu /.../ Ako bi se mi bolj zavedali, da je svet naš in da smo mi sami, ki vzdržujemo zemljo, moralo bi biti boljše!⁵¹

Od romanskih literatur se Tavčar dotakne španske le z omembo *Don Kihota*,⁵² poleg novejših francoske pa nekoliko obširneje spregovori predvsem o starejši italijanski književnosti.

»Da si je lahko zamislil svoje prebujenje od mrtvih v l. 4000 in upodobil polet v naročju smrtnega angela Azraela skozi pet nadzemskih sfer,«⁵³ ga je pri nastanku

⁴⁴ »Kranova kobila«, str. 136, v TZD VII, Ljubljana, 1959.

⁴⁵ *Mrtva srca*, str. 188, v TZD II, Ljubljana, 1952.

⁴⁶ »Na otoku«, str. 139, glej opombe na str. 467, v TZD VIII, Ljubljana, 1959.

⁴⁷ »Kranova kobila«, str. 136, glej opombe na str. 464, v TZD VIII, Ljubljana, 1959.

⁴⁸ »Na otoku«, str. 143, glej opombe na str. 408, v TZD VIII, Ljubljana, 1959; »Električna žoga« in drugo, str. 167, glej opombe na str. 478, v TZD VIII, Ljubljana, 1959.

⁴⁹ O mladinski literaturi, v TZD VIII, Ljubljana, 1959.

⁵⁰ *Otok in struga*, str. 52, glej opombe na str. 410, v TZD II, Ljubljana, 1952; *O poeziji Simona Jenka*, str. 314, v TZD VIII, Ljubljana, 1959.

Mrtva srca, str. 302, v TZD II, Ljubljana, 1952; *Valovi življenja*, str. 111, v TZD I, Ljubljana, 1952; *Ivan Slavelj*, str. 110, glej opombe na str. 411, Ljubljana, 1958; *Poglavje o hvaležnosti*, str. 378, v TZD VII, Ljubljana, 1958.

⁵¹ *Mlada leta*, str. 78, 79, glej opombe na str. 476, v TZD I, Ljubljana, 1952.

⁵² *Birokrat*, str. 12, v TZD VII, Ljubljana, 1958.

⁵³ *Anton Slodnjak*, Slovensko slovstvo, str. 257, Ljubljana, 1968.

romana 4000 inspirirala Dantejeva Božanska komedija.⁵⁴ Italijansko renesanso zastopajo imena, kot so Tasso,⁵⁵ Petrarca⁵⁶ in prva italijanska pesnica Vittoria Colonna.⁵⁷ Sodobno italijansko književnost omeni z delom *Il Santo* avtorja Fogazzara, ki ga bralcem odločno odsvetuje: »Ta /.../ težka in obširna /.../ knjiga zastopa nekaj novi katolicizem, kateri ne potrebuje niti trohice svetovne vede, kateremu je slepa in trdna vera vse in kateri hoče s to vero delati čudeže, kakor jih je nekdaj delal Kristus. Če si prečital obširno knjigo, ti plešejo njeni glavni junaki pred očmi, da se ti v glavi meša in da v resnici nimaš prav nikakega užitka /.../ Vsakdo, ki bo knjigo prečital, jo bo odložil z glavobolom, čuteč, da v življenju našega ljudstva ni najmanjšega povoda, ki bi izdajo Fogazzarove knjige le za silo opravičeval.«⁵⁸

Francoske literature Tavčar ne omenja dostikrat. Scuderyjevo — predstavnico t. i. preciozne književnosti — označi za pisateljico »sladkovodenih romanov.«⁵⁹ Videti je, da se tudi nad Sandovo in njenimi emancipacijskimi težnjami posebej ne navdušuje, pač pa v mladostnem delu *Mrtva srca* vključi svoje poznavanje Rousseaujevih tez meščanskodemokratske revolucionarnosti in Proudhonovega meščanskosocialističnega anarhizma v razmišljanje ene izmed literarnih oseb.⁶⁰ Mimogrede omeni še Maupassanta⁶¹ in Verna,⁶² več pozornosti pa nameni francoskemu naturalizmu. Že v svojem mladostnem spisu išče vzroke za francoske tegobe v »umazanem pesništvu.«⁶³ Kasneje pa se ob izidu *Goncourtove Dekle Elize* razpiše takole: »Kako je prišla ta knjiga med Slovence in kaka potreba je kričala po nji, tega ne morem umeti in nikdar umel ne bodem /.../ Medtem ko na Francoskem največjega mojstra naturalizma Zolaja le še malo čitajo in ko bi brata Goncourt vzlic temu, da sta odlična pisatelja, že tudi bila skoraj pozabljena, če bi Goncourtovi akademiki v zahvalo, ker so z vsem preskrbljeni, ne delali neke reklame, bila sta — nam prepotrebna! Pri francoski knjigi pa se mora še posebej upoštevati, da se da v francoski marsikaj povedati, kar ostane v slovensčini, če besedo še tako piliš in gladiš neokusna, če že ne umazana vsakdanjost.«⁶⁴ Nato se loti same vsebine tega dela, pri katerem ima »ves čas občutek, kakor da nas je kdo zagrabil za vrat ter nam potisnil glavo v stranišče, da smo deležni vsakega in najržesega smradu. Estetičnega okusa pri tem nobenega. Če bi se medicajska Venera vlačila po pariških kloakah, bi se izvlekla končno v takem stanju, da bi se vsakemu človeku, ki da kaj na pranje, studila /.../ Kam vodijo te ostudnosti v knjigi? Ostanejo gole in čiste ostudnosti, ki so v tem slučaju obilo ženskih pritralce do tja, kamor je dospela 'la fille Eliza'.«⁶⁵ Na koncu članka se sprašuje, kdo je tisti, »ki hoče po vsi sili zanesti /k nam/ to nago ostudnost, to gosto gnojnico, ki ne doseže drugega, nego, da nam napolni s smradom trpeče nosove? /.../ Na Francoskem je obledela slava obeh Goncourtov, pri nas pa se dviga izza temnega gnojiščenega tolmana, za katerim bi bila morala ostati /.../ 'Mahovina pod pazduho ženske' ne bo navduševala našega čitateljstva«, zato je v bodoče treba bralcem s »takimi produkti perverzne človeške narave« prizanesti.⁶⁶

Iz omemb slovenskih literatur je razvidno, da je Tavčar poleg slovenske poznal boljše tudi staro dubrovniško. To je izpričal s svojo novelo o Antonu Gledeviću, kjer ne navaja samo podatkov iz življenja in dela (Zorislava, Damira) tega, ampak

⁵⁴ 4000, str. 119, v TZD IV, Ljubljana, 1954; »Slovenska matica«, str. 26, glej opombe na str. 400, v TZD VIII, Ljubljana, 1952.

⁵⁵ Antonio Gledjević, str. 194, glej opombe na str. 498, v TZD I, Ljubljana, 1952.

⁵⁶ Izjava, str. 62, v TZD VIII, Ljubljana, 1959; Izza kongresa, str. 334, v TZD V, Ljubljana, 1955; O poeziji Simona Jenka, v TZD VIII, Ljubljana, 1959.

⁵⁷ 4000, str. 205, v TZD IV, Ljubljana, 1954.

⁵⁸ »Dekle Eliza«, str. 199, v TZD VIII, Ljubljana, 1959.

⁵⁹ Antonio Gledjević, str. 198, glej opombe na str. 498, v TZD I, Ljubljana, 1952.

⁶⁰ Bolna ljubezen, str. 40, glej opombe na str. 469, v TZD I, Ljubljana, 1952.

⁶¹ »Na otoku«, str. 141, v TZD VIII, Ljubljana, 1959.

⁶² »Slovenska matica«, str. 25, v TZD VIII, Ljubljana, 1959.

⁶³ *Mrtva srca*, str. 170, glej opombe na str. 422, v TZD II, Ljubljana, 1952.

⁶⁴ »Dekle Eliza«, v TZD VIII, Ljubljana, 1959.

⁶⁵ Prav tam.

⁶⁶ Prav tam.

tudi drugih dubrovniških književnikov, kot so pesniki Zlatarić, Gundulić, Dionirić-Palmotić, Djurdjević, Gundulić-Gondola, Bošković, dramatik Palmotić, in prevajalec Tudišević-Tuduzzi.⁶⁷ Hrvaško književnost omeni z romantikoma Senoo in Vrazom.⁶⁸ Podoben prikaz Odrješnikove poti v Tavčarjevem delu opozarja na poznavanje Sienkiewiczovega romana *Quo Vadis*.⁶⁹ O sodobni ruski literaturi je Tavčar l. 1920 zapisal, da »je svojemu narodu le malo koristila«, zato se ne bo več čitala.⁷⁰ Katera dela in katere avtorje je imel pri tem v mislih, lahko samo ugibamo. Morda Gorkega, Majakovskega, Jesenina? V svojih delih omenja še predstavnika psihološkega realizma — Nekrasova⁷¹ in pa Dostojevskega delo Bese, »močno, široko in težko knjigo, katere še intilgent vselej ne ume.«⁷²

Ker je težišče pregleda prikazati predvsem Tavčarjevo razgledanost po tujih literaturah, se bom domače lotila le v najnujnejših obrisih. Omembe slovenskih avtorjev so navzoče skozi celotno Tavčarjevo delo. Predvsem v delih z zgodovinsko tematiko velikokrat omenja Dalmatina in Trubarja pa tudi Valvasorja. Tavčarjevo literarno delo, predvsem mladostni spisi, odsevajo močan vpliv Levstikovega literarnega programa in udejanjenje le-tega v Jurčičevi literarni praksi. Trdina mu je predvsem »vzor in mojster slovenskega sloga in njegovi spisi /.../ kot nekaka učna knjiga ali zbirke zgledov slovenske stilistike.«⁷³ Sodobnika Kersnika postavlja takoj za Jurčičem kot najuglednejšega slovenskega pripovedovalca.⁷⁴ V protest proti poseganju dogmatičnih klerikalnih krogov v javno življenje je napisal družbeno-satirični roman 4000.⁷⁵ Pri nastanku tega dela ima posredniško vlogo tudi Mencingerjevo delo *Abadon*, saj gre pri obeh delih za iste vire.⁷⁶ Pesnike Jenka, Gregorčiča in Aškercja z veliko zavzetostjo brani pred kritiko mahničevcev: »Odkar se je med nami rodila cerkveno-radikalna stranka ter s svojo koščeno roko pograbila po vsem, kar je nam sveto bilo, planila je takoj tudi po naših pevcih ter jim s trnjem obdala telo in dušo /.../ Kdor trdi, da se je pohujšal nad Gregorčičevimi in Aškercjevimi poezijami, ta laže! Ta je svoje pohujšanje zajemal z drugega vira, in ker nima druge žrtve, duši nedolžnega pevca! /.../ Bodite ša tako pobožni, pohujšala vas /ta poezija/ ne bode, ker prava poezija že sama ob sebi nikogar pohujšati ne more.«⁷⁷ Tavčar ogorčen ponazori Mahničev napad na Gregorčiča ter ga skuša pred njim zaščititi: »kakor da bi se s svojimi pesmimi pregrešil proti svoji službi in poklicu, kakor da bi tajil Boga in učil krivo vero. A vendar kaže njegovih poezij 'sleherna črta, da seme njih iz božjega je vrta' /.../ Iz njegovih pesmi veje mehka, nežna duša pesnikova, dovtetna in navdušena za vse, kar je dobro, lepo in plemenito, dovtetna pa tudi za vso bol in gorje, ki tare človeški rod.«⁷⁸

Največji vtis med slovenskimi avtorji pa je na Tavčarja napravil Josip Stritar. Že v gimnazijskih letih je izrazil veselje nad izvrstnim Zvonom, katerega naloga je bila »obuditi novo življenje, novo dihanje v zaspanih krogih slovenskih«, umetnost pa predstaviti v »pravi i resnični i sveti podobi.«⁷⁹ Na vse pretege hvali »krasoto jezika Borisa Mirana« in oblikovno dognanost njegovih verzov, poudarja njegovo domovinsko ljubezen, ki ga je še posebej nadvse ganila ob branju njegove pesmi *Bolnik*, popolnoma pa prezre erotično plat Stritarjevih poezij. Pomanjkanje prav te domovinske ljubezni mu kasneje »v političnem obrekovanju« očita,⁸⁰ vendar skuša na nekem

⁶⁷ Antonio Gledjević, TZD I, Ljubljana, 1952.

⁶⁸ *Mrtva srca*, str. 156, glej opombe na str. 431, 185 in 441, v TZD I, Ljubljana, 1952.

⁶⁹ *Izgubljeni Bog*, str. 176, glej opombe na str. 459, v TZD VII, Ljubljana, 1958; *Ponesrečeni izlet*, str. 447, v TZD II, Ljubljana, 1958.

⁷⁰ *Narava in civilizacija*, v TZD VIII, Ljubljana, 1959.

⁷¹ *Izza kongresa*, str. 159, glej opombe na str. 415, v TZD V, Ljubljana, 1955.

⁷² »*Dekle Eliza*«, str. 177, glej opombe na str. 454, v TZD VIII, Ljubljana, 1959.

⁷³ *Zbrani spisi Janeza Trdine*, v TZD VIII, Ljubljana, 1959.

⁷⁴ *Janko Kersnik*, v TZD VIII, Ljubljana, 1959.

⁷⁵ *4000*, v TZD IV, Ljubljana, 1954.

⁷⁶ Prav tam, opombe na str. 359.

⁷⁷ *Anton Aškerc*, v TZD VIII, Ljubljana, 1959.

⁷⁸ *Simonu Gregorčiču ob šestdesetletnici*, v TZD VIII, Ljubljana, 1959.

⁷⁹ *Josipu Stritarju 1*, v TZD VIII, Ljubljana, 1959.

⁸⁰ *Nekaj o političnem obrekovanju*, v TZD VIII, Ljubljana, 1959.

drugem mestu to sodbo omiliti, ko spregovori o njegovih zaslugah pri razvoju slovenskega slovstva: »Vsled take vsestranske delavnosti je dobilo naše slovstvo obseg in vsebino; iz filistrske omejenosti provincialnega pisarjenja za domače potrebe /.../ je delujoč za umetnost« s splošno sprejemljivostjo »za spise s popolnoma svetovnim naziranjem« dvignil slovstvo na raven klasike. Ob porajanju novih literarnih smeri je kazal »na napačnost pretiranega naturalizma«, ki da ga je treba nadgraditi z idealizmom, in nevarnost izpostavljanja »preveliki vplivnosti baš najmočnejšega, četudi ne najboljšega«, pri tem pa spodbujal pisce k socialni problematiki. Stritarjeva zasluga je tudi uspešen boj za prosto pot ljubezenski poeziji.⁸¹ Stritar ima pri Tavčarju tudi dvojno posredniško vlogo: prek njegovega — »prečuda polnega poezije« — romana Zorina in še drugih Stritarjevih del je prišel Tavčar v stik s Schopenhauerjevimi idejami. Preko Stritarja se je na poseben način seznanil tudi s Prešernovim pesništvom, le da ga je za razliko od Stritarja gledal predvsem v luči domoljubja, prezrl pa je Prešernovo ljubezensko poezijo.⁸²

Spregovoriti velja še o Tavčarjevem razmerju do mlajše literarne generacije, ki ji je bila »umetnost sama sebi namen«.⁸³ Do nje zavzema odklonilno stališče, ki je razvidno predvsem iz zvrste polemik med njim in Cankarjevimi častilci. »Krpanova kobila je zbirka podlistkov, ki sama na sebi ne vzbuja posebne pozornosti /.../ so večinoma polemične narave: obračajo se tudi proti Govekarju« in drugim. Tavčarja odbija predvsem Cankarjeva polemično-kritična ost, saj pri tem ne pozna »nikakega sredstva, kako naj bi Slovenci prišli na bolje!« Očita mu politično pa tudi literarno-estetsko nestanovitnost: »Pri Margareti v Istri je bil romantik, pozneje — na Dunaju — se je prelevil v naturalista ali nekaj podobnega, končno je bil pesimist, kateremu se je vse studilo. Postal je duševni nihilist, ki je čutil potrebo povedati, da vse, kar je slovenskega, pride lahko pod nič, ker ni vredno, da eksistira /.../ ne pove pa nam, od kod naj se vzame kultura, od kod naj se vzame zlato, da bomo mogli drago plačevati tiste breze, katere je s krvavečim srcem hodil gledat k Schwentnerjevim šipam.«⁸⁴ Loti se Cankarjeve črtice Na otoku, ki »nosi v sebi vse znake, vse vrline in nevrline Cankarjeve pisave /.../ Na otoku obsega zgolj le pripoved razmučene, preteptane in končno opešane človeške duše.« Delo je sicer pisano »stilno virtuožno in krasno«, vendar v celoti nanj ne napravi nobenega umetniškega vtisa, tako tudi ne mnogi drugi Cankarjevi spisi. Tavčar meni, da tisto kar nam pripoveduje pisatelj o notranjih bojih junaka, ni nikakor dovršeno, ni nič posebnega in tudi nič takega, da bi se obenem zvijale tudi naše duše.⁸⁵ Končno se le navduši nad knjižico Moje življenje, ki »obsega nekaj mojstrskih črtic /.../ Velikega pomena so take skice. Vrhunec umotvora pa niso. Globoko torej obžalujem, da Cankar ni imel prilike ustvariti večjih umotvorov, ki bi bili v soglasju z njegovimi črticami. Tako pa je najboljše, kar nam je zapustil, zapustil v svojih črticah, in te se bodo čitale, ko bodo glavna njegova dela le maloštevilnim še prihajala v roke.«⁸⁶ Cankarja uvrščati med najvišje vrhove je za Tavčarja nedopustno dejanje literarne kritike. Sam pravi, da pamet govori o tem drugače: »Prepustimo to bodočnosti.«⁸⁷

***

Med vire, ki dokumentirajo sestavo Tavčarjevega literarnega obzorja, sodi tudi zasebna knjižnica. Ta nam osvetljuje zlasti njegovo poznavanje starejše in sodobne literature in katera dela ter avtorji so bili Tavčarju verjetno še posebej priljubljeni. Sele vpogled v Tavčarjevo knjižnico nam bo dokončno predstavil zaokroženo podobo njegovega literarnega obzorja.

⁸¹ Josip Stritar, v TZD VIII, Ljubljana, 1959.

⁸² Primerjaj: Franček Bohanec, Ivan Tavčar (Znameniti Slovenci), str. 27, Ljubljana, 1985.

⁸³ Primerjaj: Josip Stritar — k njegovi 70-letnici, str. 83, v TZD VIII, Ljubljana, 1959.

⁸⁴ »Krpanova kobila«, v TZD VIII, Ljubljana, 1959.

⁸⁵ »Na otoku«, v TZD VIII, Ljubljana, 1959.

⁸⁶ De Mortus nil, nisi bene!, v TZD VIII, Ljubljana, 1959.

⁸⁷ Glej opombe na str. 78.

Na voljo sta dva popisa Tavčarjeve knjižnice: kolikor se je je ohranilo na njegovem domu v Ljubljani, jo je v petdesetih letih po abecednem seznamu popisal Ciril Zlobec, drugi popis pa je seznam knjig, ohranjen deloma iz Kalanove zapuščine, ki so bile rešene z Visokega v škofjeloški muzej, in ga je po strokovnih področjih opravila arhivarka Doroteja Gorišek.

Ob razprodaji Tavčarjevega stanovanja je ljubljanska knjižnica prešla v roke SAZU, ki je knjižnico ponovno popisala. Seznam knjig je sistematično urejen po letu izida in morebitnih podpisov lastnikov posameznih del. Iz primerjav med slednjim in Zlobčevim seznamom je razvidno, da je med selitvijo veliko knjig izginilo, zato nam je za vir raziskave služil Zlobčev seznam, pa čeprav je tudi ta pomanjkljiv.

Visoška knjižnica je ohranjena v arhivu škofjeloškega muzeja in še zdaleč ni sistematično urejena. Vsebuje okrog 500 del, večinoma nabožne vsebine, tudi klasikov je precej, ostale knjige pa segajo na umetnostno, filozofsko, zgodovinsko, naravoslovno, geografsko in pravno področje. Poleg teh je še nekaj splošnih priročnikov in knjig za šolsko rabo. Zlobčev seznam ljubljanske knjižnice obsega približno 650 del.

Tavčar se je poleg latinščine in grščine učil tudi italijanščino, vendar razen nemščine in slovenščine ni aktivno obvladal nobenega drugega jezika, zato vso tujo literaturo predstavljajo nemški prevodi, pri katerih se soočamo s problemom prevajanja: ali gre še za dosleden prevod ali pa že za predelavo izvirnika.

Najbolj je zastopana nemška književnost. Posebej velja omeniti izdajo nemških klasikov v petindvajsetih zvezkih, ki vsebuje klasike in njihova dela od Nibelungov do Tavčarjevih sodobnikov.⁸⁸ V zbranih ali izbranih izdajah posameznih avtorjev so zastopana dela Goetheja, Grabbeja, Grillparzerja, Heineja, Kotzebueja, Lessinga, Novalisa, Rückerta, Schillerja in Uhlanda. Sodobnejši avtorji pa so: Freiligrath, Freytag, Hoffmannstahl, Schnitzler, Wassermann, T. Mann in še kdo.

Iz starejših obdobjev zastopajo angleško književnost Chaucer, Fielding in Shakespeare s celotnim zbranim delom ter romantiki Burns, Byron (ZD), Moore, Scott (ZD), izbrane poezije Schellya, Ch. Brontee, od sodobnejših angleških in ameriških avtorjev pa Dickens, Galsworthy, Harte, London, Poe, Twain in drugi. — Novejšo skandinavsko književnost predstavljajo realisti Björnson, Kielland in Strindberg. — Od romanskih avtorjev je največ francoskih — od Voltaira, Rousseuja, Dumasa, Hugoja, Sandove, Saint-Pierra, Verna do Balzaca, Daudeta, Maeterlincka, Prevosta, Maupasanta in Zolaja.

Ostale literature so zastopane dokaj skromno, italijanska z Ariostom, Dantejem, Petrarco in Leopardijem, španska in portugalska pa le s Cervantesom in Camoësom.

Poleg slovenske, ki med drugim vsebuje tudi Cankarjeva dela, Kettejeve poezije, Župančičevo Čašo opojnosti in Samogovore, vsebuje Tavčarjeva knjižnica tudi nekaj srbohrvaških avtorjev: Gundulića, Karadžića, Mažuranića, Nazorja, Šenoo in Kozarca z Mrtvimi kapitali.

Precej dobro so zastopani ruski književniki: Karamazin, Lermontov, Puškin, Turgenjev, Nekrasov, Tolstoj, Dostojevski, Čehov ter Berlinski, Černiševski, Saltikov-Ščerdin ter drugi. Ostale slovanske in druge literature predstavljajo še dela in avtorji — Baranszewicz, Orzeszewski, Sienkiewicz, Karasek, Jokai, Josika idr.

Med knjigami naletimo tudi na antologije, razprave in izbore, kot so: Die klassische Lyrik der Weltliteratur,⁸⁹ Naturalismus — Nihilismus — Idealismus in der russischen Dichtung,⁹⁰ Italienische und französische Satyriker,⁹¹ Englische Dichtungen des XIX. Jahrhunderts,⁹² Holbergs ausgewählte Komödien aus Dänischen,⁹³ Antologie Rus-

⁸⁸ Bibliothek der deutschen Klassiker, Mit literaturgeschichtlichen Einleitung, Biographie in Porträts (1—25 Band), Hildburghausen, 1861—1864.

⁸⁹ Am Liederquell der Völker, Die klassische Lyrik der Weltliteratur, ausgewählt von J. A. Wentzel, Leipzig.

⁹⁰ E. Bauer, Berlin, 1890.

⁹¹ S. Samosch, Berlin, 1879.

⁹² Aus beiden Heimispären, Englische Dichtungen des XIX. Jahrhunderts, Leipzig, 1881.

⁹³ V Zlobčevem seznamu je brez bibliografskih podatkov.

sisches Lyriker,⁹⁴ Sbornik russische Geschichten und Satiren,⁹⁵ Vorlesungen über Shakespeare⁹⁶.

Po pregledu obeh — visoške in ljubljanske knjižnice — lahko ugotovimo, da so najboljše zastopani predvsem nemški in angleški, pa tudi slovenski romantiki, od poznejših smeri pa zlasti francoska in skandinavski nova romantika z naturalizmom ter ruski realizem.

Tavčar je bil sicer velik ljubitelj knjig, vendar je njegova knjižnica izrazito meščanske narave. Poleg literarno kakovostnih del je med pustolovskimi, avanturističnimi, avtobiografskimi, potopisnimi in sentimentalno-ljubezenskimi deli tudi veliko tretjerazredne literature, ki priča o tem, da Tavčar svojega branja najbrž ni nikoli strožje izbiral oziroma svojega literarnega okusa zavestno vzgajal. Pri ugotavljanju kakovosti in količine Tavčarjeve knjižnice pa se srečujemo še z nekim vprašanjem: njegova knjižnica namreč vsebuje tudi dela, ki so last ostalih članov Tavčarjeve družine, na kar opozarjajo njihovi podpisi na nekaterih delih. Tako ostaja odprto vprašanje, ali je Tavčar vse knjige iz svoje knjižnice tudi sam v resnici poznal in ali jih sploh lahko uvrstimo v njegovo literarno obzorje ali ne.

Tudi v svojih izjavah o literaturi je nenehno dokazoval, »kako je še močno pod vplivom starih utilitarističnih poetik in da mu še mnogo manjka, da bi se dokopal do vrednotenja čistega lirskega občutenja in pristnega in neposrednega pesniškega doživljanja.«⁹⁷ Tako je v glavnem nadaljeval kontinuiteto domačih, v razsvetljenke norme vpetih, narodnoprubudno usmerjenih avtorjev, med katerimi »je imel pomembno vlogo zlasti Josip Jurčič s propagiranjem in izvajanjem Levstikovega narodnoprubudnega slovstvenega programa, ki je temeljil na romantičnih, narodno samobitnost poudarjajočih prvinah.«⁹⁸ Kako zelo je razumel literaturo v razsvetljenkem smislu in ji dajal vrednost le tedaj, kadar je vsebovala kak smoter, izpričuje njegova interpretacija Riharda III. V njem vidi predvsem Shakespearovo težnjo, da bi na svojevrsten način podučil bralce o dobrem. Čeprav se zdi, da je ob koncu srednješolskih let napravil Stritar na Tavčarja izjemen vtis, pa ga kljub vsemu ni mogel premakniti iz Jurčičevih in Levstikovih idejno-literarnih okvirov in ga pripeljati do spoznanja o avtonomnosti literature. »Tavčarju so vasezagledanost, praktična usmerjenost v akcijo, rodoljubni zanos in prešibka strokovno-znanstvena izobraženost o lepih rečeh onemogočili, da bi prodril v globine Stritarjeve estetike in spoznavne filozofsko-literarne kritičnosti,«⁹⁹ preko le-te pa tudi naprej. Ostajal je pri svojem poimenovanju literature kot »dekle« in je ni bil sposoben povzdigniti v položaj »gospe«. Tavčar je torej od Stritarja povzema tisto, kar je bilo bližje njegovi praktično-razumarski naravi, kar je pomenilo rešitev iz ozkosti moralističnega zasebnega ali javnega svetohlinstva ter spodbudo za njegove liberalno-demokratske ideje.¹⁰⁰

Tavčarju je izobrazba omogočila razgledanost po razmeroma širokem splošnem znanju, pri čemer je pokazal posebno zanimanje za zgodovino, naravoslovje in žive jezike z literaturami, kot študent pa tudi za znanost. Poleg zanimanja za svetovno klasiko je bil vseskozi odprt za vsakovrstna nemška in v nemščino prevedena dela romantično graščinsko-sentimentalne smeri pa tudi za druga meščansko poprečna dela. Nedvomno je bil najboljše razgledan po nemški literaturi. Pretres Tavčarjevih omemb in citatov izpričuje precejšnje vrzeli zlasti v poznavanju ruske in francoske literature, ki pa sta zadovoljivo zapolnjeni v knjižnih policah Tavčarjeve knjižnice. Zelo slabo je predstavljena le italijanska književnost. Pregled Tavčarjevega zbrana dela in njegove knjižnice izpričuje, da je bil najboljše razgledan po romantičnih piscih in njihovih delih, čeprav se v pregledu knjižnice da opaziti rahel premik k sodobnejšim obdobjem in smerem.

⁹⁴ F. Fiedler, *Der russische Parnas, Antologie russisches Lyriker*, Dresden und Leipzig, 1889.

⁹⁵ W. Henckel, Berlin.

⁹⁶ F. Kreyssig, *Vorlesungen über Shakespeare*, Berlin, 1874.

⁹⁷ Primerjaj: Franček Bohanec, Ivan Tavčar (*Znameniti Slovenci*), str. 21, Ljubljana, 1985.

⁹⁸ Branko Berčič, *Mladost Ivana Tavčarja*, str. 297, Ljubljana, 1971.

⁹⁹ Franček Bohanec, Ivan Tavčar (*Znameniti Slovenci*), str. 27, Ljubljana, 1985.

¹⁰⁰ Primerjaj prav tam, str. 29.

Pri Shakespearju so ga navdušili predvsem njegovi močni značaji in njihove usode. Vseskozi se je zanimal za Schillerja, pri katerem je cenil njegov patos, in za Heineja. Identificiral se je z njegovo privzdignjenostjo k idealiteti na eni in kritiki realnosti na drugi strani. V nemških kronikalnih delih iz prehoda med romantiko in realizmom je našel veliko idej in motivov, ki jih je svojevrstno preoblikovane vključil v svoj kronikalni opus. Med mladonemškimi avtorji je imel pomembno vlogo predvsem Grabbe, od katerega je poleg demokratičnega svobodoljubja, značilnega za vse tovrstne avtorje, prevzel zlasti vodilno misel svojih zgodnjih del — da je človeško srce ustvarjeno zato, da se raztrga. Zdi se, da je Tavčarjevo navdušenje nad liberalizmom mladonemških avtorjev neke vrste prebolevanje romantike kot neskladja med idealiteto in stvarnostjo, zato tudi udeležba v ognjevitem, kritičnem in ironičnem aktualizmu (v zrelih letih v strankarskih bojih). Vendar njegova kritika je in ostaja v svojem bistvu vedno znova načelno priznavanje te realnosti. Morda prav od tod tudi Tavčarjeva konfliktna nastrojenost do slovenske mlade generacije, v prvi vrsti iz ideoloških vzrokov, posledično pa seveda tudi iz literarno-estetskih. Kljub temu, da se je predvsem v študentskih letih močno navduševal nad Stritarjem, njegove estetike in filozofsko-literarne kritičnosti ni doumel. Tako je v nekem smislu ostal eden tistih piscev, ki jih je navdihoval še Jurčičev in Levstikov narodno-prebudni ter slovstveni program.

Marjana Lavrič
Ljubljana

OB IZIDU DVEH OBSEŽNIH LEKSIKOGRAFSKIH DEL*

Pred kratkim je Znanstvena in enciklopedična založba (Editura štintifică si enciclopedică) v Bukarešti skupaj s skopsko Makedonsko knjigo izdala romunsko-makedonski in makedonsko-romunski slovar avtorja Mileta Tomića, strokovnega sodelavca Jezikovnega inštituta v Bukarešti in priznanega romunskega leksikografa srbske narodnosti. Vsak izmed obeh slovarjev obravnava prek 52 000 gesel. To sta doslej najboljše prispevka k romunsko-jugoslovanskemu slovaropisju. V preteklosti je sicer izšlo že nekaj romunsko-srbskih in srbsko-romunskih slovarjev, vendar so to v primeri s Tomičevima skromni in dokaj nepopolni priročniki, prej malega kot srednjega obsega.

Na tem mestu želimo obe deli le na kratko predstaviti, zato se ne nameravamo podrobneje ustavljati ob razčlembi izbranih gesel in načinu njihove obravnave, čeprav je bilo ob pripravah na našo izdajo romunsko-slovenskega slovarja tem vprašanjem posvečenih precej pozornosti. Prav tako ni naš namen ugotavljati pomensko ustreznost makedonsko-romunskih vzporednic v obeh delih, ki sta sestavljeni v glavnem v skladu z zahtevami sodobnega slovaropisja. To kratko poročilo želi slovenske jezikoslovce in prevajalce le obvestiti o kvaliteti obeh slovarjev, saj bosta zapolnila vrzel v pomanjkanju tovrstnih romunskih priročnikov pri nas.

Poleg standardnih poglavij, ki dopolnjujejo slovarski del, posvečata slovarja precej strani (30 za makedonski jezik in 76 za romunski) glasoslovju in oblikoslovju obeh jezikov; lahko rečemo, da gre za pravi mali slovnici.

Besedni zaklad za makedonsko-romunski slovar je avtor črpal zlasti iz Slovarja makedonskega jezika s srbohrvaškimi razlagami I, II, III, Skopje 1960—1961, za romunsko-makedonski slovar pa iz romunsko-ruskega slovarja, izdanega v Moskvi l. 1953. Izhajal je seveda tudi iz obstoječe makedonsko-tujejezične slovarske literature. Pri tem je treba upoštevati, da je Mile Tomić slovarja začel sestavljati pred skoraj dvajsetimi leti (rokopisa sta čakala na izid skoraj 10 let), ko je bilo makedonsko slovaropisje šele v zametku. Vsekakor je laže tistemu sestavljalcu, ki ima v rokah čeprav ne najboljše delo svojega predhodnika, da ga potem lahko razširi, jezikovno in frazeološko oplemeniti in odpravi ugotovljene pomanjkljivosti. V tem primeru dobimo tako imenovane razširjene, posodobljene in popravljene izdaje, medtem ko gre v našem primeru za pionirsko delo.

* Mile Tomić, Makedonsko-romunski slovar, Bukarešta-Skopje, 1987, 1131 str. — Romunsko-makedonski slovar, Bukarešta-Skopje, 1987, 1211 str.